

3

PRAWO CYWILNE

3.1 Wprowadzenie

Zakres stosunków regulowanych przez prawo cywilne

Prawo cywilne jest to gałąź prawa obejmująca normy prawne regulujące stosunki prawne o charakterze majątkowym oraz niektóre stosunki prawne o charakterze osobistym pomiędzy równorzędnymi podmiotami. Tak więc chcąc rozpoznać, czy określony stosunek prawny jest regulowany normami prawa cywilnego, należy po pierwsze zwrócić uwagę na to, czy jego podmioty są wobec siebie równorzędne, oraz czy jego przedmiotem są sprawy majątkowe lub ochrona dóbr osobistych⁵⁵. Jeżeli spełnione są te dwa warunki, stosunek prawny jest regulowany normami prawa cywilnego.

Przykład

1. Umowa najmu, zawarta pomiędzy właścicielem mieszkania a najemcą, jest regulowana normami prawa cywilnego, ponieważ podmioty są równorzędne wobec siebie, a stosunek prawny dotyczy spraw majątkowych.
2. Decyzja naczelnika urzędu skarbowego w sprawie podatku, skierowana do spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, nie jest regulowana normami prawa cywilnego, ponieważ naczelnik urzędu skarbowego ma uprawnienia władcze wobec podatnika – pomiędzy stronami tego stosunku prawnego nie zachodzi więc równorzędność. Dlatego ten stosunek prawny nie może być zaliczony do stosunków prawnych regulowanych normami prawa cywilnego, mimo że dotyczy spraw majątkowych.

Prawo cywilne nie jest jedyną gałęzią prawa regulującą stosunki prawne o charakterze majątkowym, nie jest ono również jedyną gałęzią prawa, która reguluje stosunki prawne, jakie zachodzą pomiędzy równorzędnymi podmiotami. Prawo cywilne jest jednak jedyną gałęzią prawa, która reguluje **stosunki majątkowe pomiędzy równorzędnymi podmiotami**.

⁵⁵ Część norm prawa cywilnego reguluje ochronę dóbr osobistych. **Dobra osobiste** są to pewne wartości niemajątkowe, nieodłącznie związane z człowiekiem, np. zdrowie, wolność, nazwisko, wizerunek, tajemnica korespondencji, twórczość naukowa czy artystyczna. W celu ochrony dóbr osobistych w prawie cywilnym wykorzystuje się dwie grupy środków: środki o charakterze niemajątkowym i środki o charakterze majątkowym. **Środki o charakterze niemajątkowym** zobowiązują z reguły sprawcę naruszenia dóbr osobistych do złożenia oświadczenia o określonej treści i w odpowiedniej formie bądź do przeproszenia poszkodowanego w określony sposób. Z kolei **środki o charakterze majątkowym** mają postać tzw. zadośćuczynienia pieniężnego lub zapłaty odpowiedniej sumy pieniędzy na wskazany cel społeczny. Prawo cywilne nie jest jedyną gałęzią prawa, która zawiera normy prawne dotyczące ochrony dóbr osobistych. Normy prawne z tego zakresu zawarte są również w innych gałęziach prawa, np. w prawie karnym.

Rola prawa cywilnego w gospodarce

Prawo cywilne odgrywa dużą rolę w życiu społecznym, ale przede wszystkim w gospodarce. Jego znaczenie wynika z zakresu zagadnień, jakie są regulowane normami prawa cywilnego. Normy prawa cywilnego odnoszą się m.in. do własności oraz zobowiązań, które powstają m.in. w wyniku zawierania umów. Dzięki zawieraniu umów możliwe jest wykonywanie czynności, które są niezbędne przy prowadzeniu działalności gospodarczej, np. dokonywanie sprzedaży. Podstawowe potrzeby człowieka dotyczą odżywiania i mieszkania. Potrzeby te są zaspokajane poprzez dokonanie czynności regulowanych normami prawa cywilnego (np. zakup chleba, wynajęcie czy zakup mieszkania). Tak więc prawo cywilne jest niezmiernie ważne nie tylko dla osób prowadzących działalność gospodarczą.

Systematyka prawa cywilnego

Systematyka prawa cywilnego oznacza uporządkowanie i podział zawartych w nim przepisów prawnych. W prawie cywilnym wyróżnia się cztery części, tj. część ogólną, prawo rzeczowe, prawo zobowiązaniowe i prawo spadkowe. Charakterystykę poszczególnych części przedstawia tabela 13.

Tabela 13. Charakterystyka poszczególnych części prawa cywilnego

Nazwa	Charakterystyka
Część ogólna	Obejmuje wspólne dla całego prawa cywilnego przepisy i definicje pojęć, a także ogólne założenia, wspólne dla przepisów prawa cywilnego i niektórych innych gałęzi prawa. Określa również podmioty prawa cywilnego i znaczenie upływu czasu.
Prawo rzeczowe	Zawiera normy prawne, które odnoszą się do prawnych form korzystania z rzeczy, w tym przede wszystkim normy prawne regulujące prawo własności.
Prawo zobowiązaniowe	Reguluje stosunki prawne między wierzycielem a dłużnikiem. Ich podstawowym źródłem są umowy zawierane pomiędzy różnymi podmiotami.
Prawo spadkowe	Reguluje przejście majątkowych praw i obowiązków osób zmarłych na inne osoby.

W prawie cywilnym, podobnie jak w innych gałęziach prawa, istnieją **instytucje prawne**, czyli grupy powiązanych ze sobą norm prawnych, które regulują typowe dla tej gałęzi prawa stosunki społeczne. Instytucje te zostaną omówione w dalszej części rozdziału, a do najważniejszych z nich należą: osoba fizyczna, osoba prawna, rzecz, własność i współwłasność, posiadanie i dzierżenie, użytkowanie wieczyste, ograniczone prawa rzeczowe, księgi wieczyste, umowa i testament.

Źródła prawa cywilnego

Najważniejszym aktem normatywnym regulującym stosunki cywilnoprawne w Polsce jest *Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny*. Szczególne znaczenie Kodeksu cywilnego (k.c.) wśród źródeł prawa cywilnego wynika z następujących przesłanek:

- Kodeks cywilny zawiera przepisy o charakterze ogólnym, które są często wykorzystywane w innych źródłach prawa cywilnego;
- Kodeks cywilny obejmuje swoim zakresem normy prawne dotyczące największej grupy stosunków cywilnoprawnych.

Kodeks cywilny, podobnie jak prawo cywilne, składa się z czterech ksiąg (części), których tytuły odpowiadają poszczególnym częściom prawa cywilnego:

- 1) Księga pierwsza. **Część ogólna**
- 2) Księga druga. **Własność i inne prawa rzeczowe**
- 3) Księga trzecia. **Zobowiązania**
- 4) Księga czwarta. **Spadki**

Mimo że Kodeks cywilny obejmuje największy zakres stosunków cywilnoprawnych, istnieją również inne akty normatywne, które odnoszą się do tej gałęzi prawa, np. *Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece*.

Niektóre normy prawa cywilnego nie określają w sposób jednoznaczny zachowania ich adresata. Normy te mówią o postępowaniu zgodnym ze zwyczajami czy zasadami współżycia społecznego. Zwyczaje i zasady współżycia społecznego stanowią tzw. źródła prawa cywilnego o charakterze funkcjonalnym.

Zasady współżycia społecznego nie są zdefiniowane w przepisach prawnych, obejmują one powszechnie uznane normy etyczno-moralne, wynikające z tradycji i kultury społeczeństwa oraz panujących warunków społecznych, gospodarczych i politycznych. Odwołanie się przez ustawodawcę do zasad współżycia społecznego powoduje uelastycznienie obowiązującego prawa w oparciu o powszechnie uznane normy postępowania.

Przykład

Sąd uznał, że postanowienie umowy o odsetkach za opóźnienie w zapłacie faktury na poziomie 5% dziennie, tj. 1825% rocznie, jest niezgodne z zasadami współżycia społecznego.

Zwyczaj jest to faktycznie stosowana praktyka – powszechna w pewnym czasie i w określonym środowisku. Zwyczaje nie muszą mieć charakteru powszechnego, a mogą mieć jedynie charakter środowiskowy czy miejscowy. Kształtują się one w różny sposób, ale zawsze bez udziału państwa.

Przykład

W budynkach wielomieszaniowych, gdzie istnieją wyodrębnione lokale oraz część wspólna, nie da się precyzyjnie przeprowadzić granicy, która będzie oddzielać uprawnienia jednych właścicieli od drugich oraz od nieruchomości wspólnej. Oczywiście jest, że prawa poszczególnych lokatorów będą na siebie zachodziły i tylko poszanowanie zasad współżycia społecznego, prawa sąsiedzkiego i panujących zwyczajów pozwoli na bezkonfliktowe współposiadanie.

Zwyczaje i zasady współżycia społecznego są źródłami prawa tylko wówczas, gdy odsyła do nich treść konkretnej normy prawnej.

Przykład

1. Art. 5 k.c.: „Nie można czynić ze swego prawa użytku, który by był sprzeczny ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem tego prawa lub z zasadami współżycia społecznego [...]”.
2. Art. 56 k.c.: „Czynność prawna wywołuje nie tylko skutki w niej wyrażone, lecz również te, które wynikają z ustawy, z zasad współżycia społecznego i z ustalonych zwyczajów”.

Jeżeli pomiędzy podmiotami stosunku prawnego powstanie spór o to, czy określone zachowanie było zgodne ze zwyczajem lub zasadami współżycia społecznego, spór ten jest rozstrzygany przez sąd.

Zasady prawa cywilnego

Zasady prawa cywilnego są to podstawowe reguły (idee), na których opierają się wszystkie stosunki prawa cywilnego. Najważniejsze z nich zostały przedstawione w tabeli 14.

Tabela 14. Podstawowe zasady prawa cywilnego

Nazwa zasady	Charakterystyka
Zasada ochrony własności	Każdy podmiot, któremu przysługuje prawo własności, może oczekiwać ochrony własności przez państwo.
Zasada równorzędności stron	Pozycja prawna żadnego z podmiotów stosunku cywilnoprawnego nie może być uprzywilejowana, nawet wówczas gdy pozycja ekonomiczna czy społeczna tego podmiotu jest dużo korzystniejsza niż pozostałych.
Zasada autonomii woli stron	Zasada ta obowiązuje w przypadku czynności prawnych jednostronnych, dwustronnych i wielostronnych i głosi ona, że treść stosunku prawnego, który jest zgodny z prawem i zasadami współżycia społecznego, zależy jedynie od woli stron. W przypadku umów zawieranych przez dwa lub większą liczbę podmiotów zasada autonomii woli stron jest określana jako zasada swobody umów*.
Zasada ochrony osoby ludzkiej	Każdy człowiek ma przyznaną zdolność prawną i ma zagwarantowane swobodne korzystanie ze swoich dóbr osobistych.
Zasada odpowiedzialności za długi	Dłużnik odpowiada za zobowiązania całym swoim majątkiem.
Zasada odpowiedzialności za szkodę	Każdy, kto wyrządził ze swojej winy szkodę, ma obowiązek jej naprawienia.
Zasada ochrony dobrej wiary	Chroni tego, kto działa w mylnym, ale usprawiedliwionym przekonaniu co do uprawnień osoby, od której nabywa odpłatnie rzecz lub inne prawo. Przykład Przedsiębiorca tuż przed podpisaniem ze spółką z o.o. umowy sprzedaży materiałów biurowych sprawdził w KRS, że do zaciągania zobowiązań w imieniu tej spółki uprawniony jest jeden członek zarządu. Dlatego umowa sprzedaży została zawarta przez przedsiębiorcę i jednego członka zarządu spółki. Jednak okazało się, że w KRS nie była ujawniona informacja o tym, że do zaciągania zobowiązań w imieniu spółki potrzebne jest współdziałanie dwóch członków zarządu. W tym przypadku znajduje zastosowanie zasada ochrony dobrej wiary – przekonanie przedsiębiorcy o tym, że może zawrzeć umowę z jednym członkiem zarządu, było wprawdzie mylne, ale usprawiedliwione informacjami o spółce zawartymi w KRS.

* Zasada swobody umów jest szczegółowo omówiona w podrozdziale 3.4. *Prawo zobowiązań*.

SPRAWDŹ SIEBIE

1. Wymień i omów kryteria, które pozwalają na wyodrębnienie stosunków prawa cywilnego spośród wszystkich stosunków prawnych.
2. Wyszukaj informacje o kilku procesach sądowych dotyczących dóbr osobistych i na ich podstawie podaj trzy przykłady dóbr osobistych. Podaj źródła, z których korzystałeś.
3. W której części Kodeksu cywilnego są zawarte przepisy wspólne dla całego prawa cywilnego?
4. Wyszukaj informacje o zasadzie autonomii woli stron i na ich podstawie przygotuj notatkę, w której wyjaśnisz, jak rozumiesz tę zasadę. Podaj źródła, z których korzystałeś.

3.2 Część ogólna prawa cywilnego

Podmioty stosunków cywilnoprawnych

Podmiotami stosunków cywilnoprawnych mogą być osoby fizyczne, osoby prawne oraz jednostki organizacyjne niebędące osobami prawnymi, a posiadające zdolność prawną.

Osoby fizyczne

W prawie mianem **osoby fizycznej** określa się każdego człowieka. Każdy człowiek od urodzenia aż do śmierci posiada zdolność prawną.

Zdolność prawna jest to możliwość posiadania praw i obowiązków wynikających z prawa cywilnego.

Od zdolności prawnej należy odróżnić **zdolność do czynności prawnych**, która oznacza możliwość do samodzielnego zaciągania zobowiązań i nabywania praw wynikających z prawa cywilnego.

Przykład

Ośmioletnie dziecko posiada zdolność prawną, może więc ono otrzymać dom w spadku po swoim dziadku. Poprzez dziedziczenie ośmioletnie dziecko nabeździe prawo własności domu i będzie występowało jako podmiot prawa cywilnego. Jednak ośmioletnie dziecko nie ma możliwości do samodzielnego sprzedania tego domu, ponieważ nie posiada ono zdolności do czynności prawnych.

Każdą osobę fizyczną (czyli każdego człowieka) można zaklasyfikować do jednej z trzech grup pod względem posiadanej przez nią zdolności do czynności prawnych:

- osoby posiadające pełną zdolność do czynności prawnych;
- osoby posiadające ograniczoną zdolność do czynności prawnych;
- osoby nieposiadające zdolności do czynności prawnych.

Podstawowym kryterium zaliczenia konkretnej osoby do jednej z ww. grup jest wiek. **Pełną zdolność do czynności prawnych** uzyskują osoby pełnoletnie (osoby, które ukończyły 18 lat) oraz osoby małoletnie (osoby, które nie ukończyły 18 lat), które zawarły związek małżeński. Osoby, które ukończyły 13, a nie ukończyły 18 lat, posiadają **ograniczoną zdolność do czynności prawnych**. Zdolności do czynności prawnych nie posiadają osoby, które nie ukończyły 13 lat. Osoby, które spełniają kryterium wieku, mogą być pozbawione zdolności do czynności prawnych, czyli mogą zostać **ubezwłasnowolnione**. Ubezwłasnowolnienie może być całkowite lub częściowe. **Ubezwłasnowolnienie całkowite** pozbawia osobę fizyczną zdolności do czynności prawnych. Ubezwłasnowolnione całkowicie mogą być osoby, które posiadały pełną lub ograniczoną zdolność do czynności prawnych. Natomiast skutek **ubezwłasnowolnienia częściowego** osoba posiadająca dotychczas pełną zdolność do czynności prawnych uzyskuje jedynie ograniczoną zdolność do czynności prawnych. Decyzje dotyczące ubezwłasnowolnienia podejmuje sąd. Ubezwłasnowolnienie całkowite ma miejsce w sytuacji, gdy osoba posiadająca pełną lub ograniczoną zdolność do czynności prawnych, wskutek choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego bądź innego rodzaju zaburzeń psychicznych, w szczególności pijaństwa lub narkomanii, nie jest w stanie kierować swoim postępowaniem. Jeżeli stan osoby pełnoletniej nie uzasadnia ubezwłasnowolnienia całkowitego, a osoba ta wymaga jedynie pomocy w prowadzeniu jej spraw, wówczas sąd decyduje o ubezwłasnowolnieniu częściowym. Dla osób ubezwłasnowolnionych całkowicie, które nie pozostają pod władzą rodzicielską, ustanawiany jest opiekun, a dla osób ubezwłasnowolnionych częściowo ustanawiany jest kurator.

Posiadanie pełnej bądź ograniczonej zdolności do czynności prawnych lub jej nieposiadanie wpływa na **ważność dokonanej czynności prawnej**. Czynności prawne osób nieposiadających zdolności do czynności prawnych są nieważne, za wyjątkiem czynności dotyczących spraw życia codziennego – o ile nie pociągają one za sobą rażącego pokrzywdzenia tych osób.

Przykład

Dziecko w wieku 12 lat może na prośbę rodziców dokonać zakupów w sklepie spożywczym, ponieważ jest to czynność dotycząca spraw życia codziennego. Gdyby jednak okazało się, że za zakupy o wartości 50 zł sprzedawca zażądał 100 zł i dziecko zapłaciłoby taką kwotę, doszłoby wówczas do rażącego pokrzywdzenia osoby posiadającej ograniczoną zdolność do czynności prawnych i taka czynność prawna byłaby nieważna.

Dziecko w wieku 12 lat nie może samodzielnie kupić roweru, ponieważ zakup roweru nie dotyczy spraw życia codziennego. Z tego powodu taka czynność prawna byłaby nieważna.

Zaciąganie zobowiązań lub rozporządzanie swoimi prawami przez osoby posiadające ograniczoną zdolność do czynności prawnej wymaga zgody (ewentualnie potwierdzenia) wyrażonej przez ustawowego przedstawiciela, np. przez rodziców. Bez zgody ustawowych opiekunów osoby te mogą zawierać powszechne umowy w drobnych sprawach życia codziennego oraz rozporządzać swoim zarobkiem i przedmiotami oddanymi im do swobodnego użytku.

Przykład

Dziecko w wieku 15 lat wzięło z domu 500 zł i bez zgody rodziców kupiło rower. Rodziców nie stać było na ten zakup, więc odprowadzili rower do sklepu, żądając odstąpienia od umowy. Sprzedawca musiał przystać na ich żądanie i zwrócić im 500 zł.

Osoby prawne

Oprócz osób fizycznych podmiotami prawa cywilnego mogą być osoby prawne. **Osobami prawnymi** nie są ludzie, ale jednostki organizacyjne (np. spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, spółki akcyjne, spółdzielnie, fundacje, jednostki samorządu terytorialnego, partie polityczne), którym w przepisach prawnych została przyznana osobowość prawna. Osobą prawną jest również Skarb Państwa⁵⁶.

Osobowość prawna – cecha jednostek organizacyjnych, nadana im w przepisach prawnych, dzięki której mogą one samodzielnie i we własnym imieniu występować jako podmiot stosunków cywilnoprawnych, jak również mogą zaciągać zobowiązania i nabywać prawa.

Uzyskanie osobowości prawnej następuje zwykle z chwilą wpisania jednostki organizacyjnej do właściwego rejestru (np. rejestru przedsiębiorców lub rejestru partii politycznych). Dużo rzadziej jednostki organizacyjne uzyskują osobowość prawną poprzez zamieszczenie w aktach normatywnych odpowiednich przepisów prawnych.

⁵⁶ **Skarb Państwa** jest osobą prawną, która w stosunkach cywilnoprawnych jest podmiotem praw i obowiązków w zakresie mienia państwowego, nienależącego do innych państwowych osób prawnych. Skarb Państwa jest np. podmiotem praw i obowiązków w zakresie mienia państwowego należącego do sądów, policji czy jednostek wojskowych. Jeżeli mienie państwowe zostało przekazane innej osobie prawnej (np. wyższej uczelni), wówczas ta osoba prawna, a nie Skarb Państwa, jest podmiotem praw i obowiązków wynikających z posiadanego mienia. Skarb Państwa, będący uosobieniem państwa w stosunkach cywilnoprawnych, jest szczególną osobą prawną, wobec której nie mają zastosowania niektóre przepisy prawa dotyczące innych osób prawnych (np. przepisy dotyczące powstania i ustania osób prawnych). Należy podkreślić, że stosunki cywilnoprawne z udziałem Skarbu Państwa, tak jak z każdym innym podmiotem, charakteryzują się równorzędnością stron.

Przykład

1. Art. 165 ust. 1 *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*: „Jednostki samorządu terytorialnego mają osobowość prawną [...]”.
2. Art. 3 ust. 1 *Ustawy z dnia 30 kwietnia 2010 r. o Polskiej Akademii Nauk*: „Akademia ma osobowość prawną”.
3. Art. 12 *Ustawy z dnia 27 lipca 2005 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym*: „Uczelnia ma osobowość prawną”.

Osoby prawne mogą występować jako podmioty prawa cywilnego, ponieważ posiadają **zdolność prawną**, co oznacza możliwość posiadania praw i obowiązków wynikających z przepisów prawa cywilnego. Zdolność prawna, jaką posiadają osoby prawne, jest określaną jako tzw. **specjalna zdolność prawna**. Rozróżnienie zdolności prawnej osób fizycznych i osób prawnych jest związane z tym, że osoby prawne nie mogą dokonywać czynności charakterystycznych dla osób fizycznych (np. osoby prawne nie mogą sporządzić testamentu). Ponadto zakres działania osób prawnych jest ograniczony przez przepisy prawne i przez sporządzone na ich podstawie statuty lub umowy.

Statut (umowa) osoby prawnej to dokument, który określa organizację, zakres i sposób działania osoby prawnej.

Zapisy zawarte w statucie (umowie) muszą być zgodne z obowiązującym prawem oraz dostosowane do celów, zadań i skali działania osoby prawnej.

Od chwili powstania osoby prawne posiadają **zdolność do czynności prawnych**, która oznacza możliwość samodzielnego zaciągania zobowiązań i nabywania praw wynikających z prawa cywilnego – jest to pełna zdolność do czynności prawnych. Wszelkie działania osób prawnych są podejmowane przez ich organy (np. zarząd spółki czy radę nadzorczą spółdzielni). **Organy osób prawnych** tworzy jedna lub kilka osób fizycznych, które zostały do nich powołane. Organizacja i tryb działania organów osób prawnych wynikają z właściwych przepisów prawnych oraz ze statutu (umowy) osoby prawnej. Powstanie osoby prawnej oznacza uzyskanie przez nią osobowości prawnej, co następuje najczęściej z chwilą wpisania jej do właściwego rejestru.

Przykład

1. Art. 12 k.s.h.: „Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością w organizacji albo spółka akcyjna w organizacji z chwilą wpisu do rejestru staje się spółką z ograniczoną odpowiedzialnością albo spółką akcyjną i uzyskuje osobowość prawną”.
2. Art. 11 § 1 *Ustawy z dnia 16 września 1982 r. – Prawo spółdzielcze*: „Spółdzielnia nabywa osobowość prawną z chwilą wpisania jej do Krajowego Rejestru Sądowego”.

Wpis do rejestru jest poprzedzony określoną procedurą, która wymaga m.in. złożenia odpowiednich dokumentów. Procedura rejestracyjna⁵⁷ dla różnych grup osób prawnych przebiega odmiennie. Uzyskanie wpisu do rejestru oznacza powstanie osoby prawnej w sensie formalnym. Faktyczne rozpoczęcie przez nią działalności następuje po wykonaniu licznych czynności o charakterze organizacyjnym (np. zatrudnienie personelu, wyposażenie obiektów w niezbędne środki techniczne).

Osoba prawna przestaje istnieć najczęściej z chwilą jej wykreślenia z właściwego rejestru. Wykreślenie osoby prawnej z rejestru jest poprzedzone określoną procedurą, której źródłem są przepisy prawne i statut lub umowa osoby prawnej.

⁵⁷ Zagadnienie to jest szerzej omówione w podręczniku: J. Musiałkiewicz, *Podjęcie i prowadzenie działalności gospodarczej*, Wydawnictwo Ekonomik – Jacek Musiałkiewicz, Warszawa 2015.

Jednostki organizacyjne niebędące osobami prawnymi, a posiadające zdolność prawną

Kolejną grupę podmiotów stosunków cywilnoprawnych stanowią wyodrębnione i samodzielne jednostki organizacyjne, którym żaden przepis prawa nie przyznaje osobowości prawnej, ale które posiadają zdolność prawną. Jednostka, której przyznano zdolność prawną, może we własnym imieniu nabywać prawa i zaciągać zobowiązania.

Przykład

1. Jednostkami organizacyjnymi niebędącymi osobami prawnymi, a posiadającymi zdolność prawną są np. spółki osobowe prawa handlowego (spółka jawna, spółka partnerska, spółka komandytowa, spółka komandytowo-akcyjna). Żaden przepis prawa nie przyznaje tym spółkom osobowości prawnej, natomiast na mocy przepisu Kodeksu spółek handlowych każda z tych spółek może we własnym imieniu nabywać prawa i zaciągać zobowiązania.
2. Istnieją również jednostki organizacyjne, które nie są osobami prawnymi i nie posiadają zdolności prawnej (np. spółka cywilna). Jednostki te nie są podmiotami prawa cywilnego. W tym przypadku jednostka organizacyjna nie nabywa praw i nie zaciąga zobowiązań, ale dokonują tego osoby fizyczne lub osoby prawne, które tworzą tę jednostkę (w przypadku spółki cywilnej podmiotem nabywającym prawa i zaciągającym zobowiązania nie jest spółka, ale wspólnicy tworzący spółkę).

Czynności prawne

Czynność prawna

Ważną cechą, za pomocą której charakteryzowane są podmioty stosunków cywilnoprawnych, jest posiadanie zdolności do czynności prawnych.

Czynność prawna jest to świadome działanie jednej lub kilku osób, wyrażające się złożeniem oświadczenia woli w celu wywołania skutków prawnych w postaci ustanowienia, zmiany bądź zakończenia (ustania) stosunku prawnego.

Przykład

Zawarcie umowy najmu mieszkania jest czynnością prawną polegającą na złożeniu oświadczenia woli przez właściciela mieszkania (wynajmującego) i najemcę. Wolą właściciela mieszkania jest oddanie mieszkania najemcy do użytkowania w zamian za płacony czynsz. Ponieważ umowa najmu pomiędzy nimi została zawarta na piśmie, oświadczenie woli również miało formę pisemną. Właściciel mieszkania i najemca poprzez oświadczenie woli wywołali skutek prawny w postaci ustanowienia stosunku prawnego (stosunku najmu).

W przedstawionym przykładzie czynność prawna została dokonana w formie pisemnej, ponieważ pomiędzy stronami została zawarta pisemna umowa najmu. Należy jednak podkreślić, że oświadczenie woli nie musi mieć formy pisemnej czy ustnej, lecz może być wyrażone przez każde dowolne zachowanie, które w dostateczny sposób wyraża wolę osoby dokonującej czynności prawnej.

Przykład

1. Kliknięcie na przycisk „kup teraz” w trakcie trwania aukcji internetowej jest wyrażeniem woli natychmiastowego nabycia wystawionego towaru za stałą, z góry określoną przez sprzedającego cenę.
2. Machanie ręką jest wyrażeniem woli skorzystania z usług nadjeżdżającej taksówki.

Czynności prawnej może dokonać jedna, dwie lub wiele osób. Ze względu na liczbę podmiotów, które muszą złożyć oświadczenie woli w celu wywołania skutków prawnych, wyróżnia się następujące rodzaje czynności prawnych:

- jednostronne (np. sporządzenie testamentu czy wypowiedzenie umowy);
- dwustronne (np. umowa sprzedaży);
- wielostronne (np. umowa spółki cywilnej zawarta przez kilka osób).

Szczególne formy czynności prawnych

Niektóre czynności prawne wymagają zachowania szczególnej formy, tj. formy pisemnej, formy pisemnej z urzędowym poświadczeniem daty lub podpisu bądź formy aktu notarialnego. Wymaganie takie może wynikać albo z przepisów prawnych albo z ustaleń między stronami (podmiotami stosunku prawnego). Szczególne formy czynności prawnych zostały scharakteryzowane w tabeli 15.

Tabela 15. Szczególne formy czynności prawnych i ich charakterystyka

Forma oświadczenia woli	Charakterystyka	Przykład
Forma pisemna	Do jej zachowania wystarczy złożenie własnoręcznego podpisu na dokumencie obejmującym treść oświadczenia woli (nie jest wymagane własnoręczne sporządzenie całego dokumentu). Z oświadczeniem woli złożonym w formie pisemnej równoważne jest oświadczenie woli złożone w postaci elektronicznej, opatrzone bezpiecznym podpisem elektronicznym weryfikowanym przy pomocy ważnego kwalifikowanego certyfikatu.	Jan Kowalski, sprzedający samochód, sporządził w edytorze tekstu umowę jego sprzedaży. Umowa ta po wydrukowaniu została przeczytana i zaakceptowana przez sprzedającego samochód Jana Kowalskiego oraz kupującego samochód Zenona Kawalca. Do sprzedaży samochodu (czyli do czynności prawnej) doszło w tym przypadku po złożeniu podpisów przez kupującego i sprzedającego na wydrukowanej umowie.
Forma pisemna z urzędowym poświadczeniem daty	Urzędowe poświadczenie daty polega na potwierdzeniu dnia, w którym dokonano czynności prawnej. Urzędowego poświadczenia daty dokonują notariusze. Wymogi tej formy czynności prawnej są zachowane również wtedy, gdy organ państwowy lub samorządowy zamieści na dokumencie potwierdzającym czynność prawną jakąkolwiek wzmiankę (adnotację) wraz z datą.	Jeżeli w trakcie rejestracji samochodu w wydziale komunikacji urzędu gminy na umowie sprzedaży zostanie umieszczona pieczęć urzędu z datą wpływu umowy, to data umieszczona na tej pieczęci będzie stanowiła urzędowe potwierdzenie daty.
Forma pisemna z urzędowym poświadczeniem własnoręczności podpisu	Forma ta polega na potwierdzeniu przez notariusza podpisu danej osoby złożonego na dokumencie. W miejscowościach, w których nie ma kancelarii notarialnych, potwierdzenia podpisu może dokonać wójt (burmistrz, prezydent miasta) lub bank.	Wydzierżawienie przedsiębiorstwa wymaga urzędowego potwierdzenia własnoręczności podpisu. Dlatego dwie strony umowy dzierżawy przedsiębiorstwa powinny zgłosić się z przygotowaną umową do notariusza i złożyć podpisy dopiero w jego obecności, co zostanie potwierdzone zamieszczeniem na umowie odpowiedniej klauzuli.
Forma aktu notarialnego	Forma ta jest zachowana wtedy, gdy oświadczenie woli jest wyrażone przed notariuszem, który je spisuje i odczytuje, a następnie podpisuje się pod nim wraz z tymi, którzy to oświadczenie złożyli. Forma aktu notarialnego jest wymagana np. dla czynności prawnych związanych z obrotem nieruchomościami.	Jeżeli kupujący i sprzedający mieszkanie chcą dokonać transakcji, mogą to zrobić jedynie w formie aktu notarialnego. Powinni więc zgłosić się do kancelarii notarialnej i przedstawić notariuszowi wszystkie uzgodnienia dotyczące transakcji. Na tej podstawie notariusz sporządzi akt notarialny, który następnie zostanie odczytany obu stronom transakcji i podpisany przez nich i przez notariusza.

Konsekwencje niezachowania szczególnej formy czynności prawnej mogą być różne – najbardziej dotkliwą jest **unieważnienie czynności prawnej**. Unieważniona czynność prawna nie wywołuje żadnych skutków prawnych.

Przykład

Art. 709² k.c.*: „Umowa leasingu powinna być zawarta na piśmie pod rygorem nieważności”. Jeżeli umowa leasingu została zawarta w formie ustnej, wówczas nie wywołałaby ona żadnych skutków prawnych, ponieważ byłaby nieważna.

* Taki sposób oznaczania jednostek redakcyjnych aktów normatywnych, tj. z indeksem górnym, stosowano w przeszłości przy nowelizacji aktów normatywnych, polegającej na wstawieniu nowej jednostki redakcyjnej między już istniejące. W takiej sytuacji nowa jednostka redakcyjna miała nadawany taki sam numer jak poprzednia, z tą różnicą, że w indeksie górnym wpisywano kolejne liczby – z zachowaniem ciągłości numeracji. Na przykład wprowadzając do Kodeksu cywilnego przepisy o leasingu, kolejne artykuły dotyczące tego zagadnienia oznaczono następująco: art. 709¹, art. 709², art. 709³, ..., art. 709¹⁸. Obecnie ten sposób oznaczania nowych artykułów nie jest już stosowany. Jeżeli do tekstu aktu normatywnego dodaje się nowe jednostki redakcyjne, zachowywana jest dotychczasowa numeracja, z dostawieniem do numeru nowej jednostki redakcyjnej małej litery alfabetu (z wyłączeniem liter właściwych tylko językowi polskiemu: a, ę itd.). Na przykład wprowadzone do Kodeksu karnego nowe przepisy dotyczące środków karnych zostały oznaczone następująco: art. 41a, art. 41b, art. 41c.

Jeżeli szczególna forma czynności prawnej jest wymagana dla celów dowodowych, to w razie jej niezachowania, w ewentualnym sporze między stronami fakt dokonania czynności prawnej nie będzie mógł być udowodniony ani przez świadków tej czynności, ani przez przesłuchanie stron.

Ważność czynności prawnej

Oprócz konieczności przestrzegania szczególnej formy istnieją jeszcze inne **warunki, które należy spełnić dla zachowania ważności czynności prawnej**:

- czynność prawna musi być dokonana przez osobę posiadającą zdolność do czynności prawnych;
- czynność prawna musi być zgodna z bezwzględnie obowiązującymi normami prawnymi i z zasadami współżycia społecznego;
- czynność prawna musi być wolna od wad oświadczenia woli.

Wada oświadczenia woli ma miejsce wtedy, gdy znajdą nieprawidłowości w należyтым podjęciu decyzji o oświadczeniu woli bądź gdy wystąpi niezgodność między podjętą decyzją a jej wyrażeniem zewnętrznym. Wady oświadczenia woli mogą powstać w wyniku przyczyn scharakteryzowanych w tabeli 16.

Sankcje w prawie cywilnym

Sankcja jest to część normy prawnej, w której zapisane są konsekwencje, jakie poniesie jej adresat w sytuacji, gdy postąpi niezgodnie z dyspozycją. W prawie cywilnym występuje wiele różnorodnych sankcji. Do najważniejszych z nich należą: obowiązek naprawienia szkody, zwrot bezpodstawnego wzbogacenia się, nieważność czynności prawnej oraz bezskuteczność czynności prawnej.

Tabela 16. Przyczyny powstania wad oświadczenia woli

Przyczyna	Charakterystyka
Brak świadomości lub swobody powzięcia decyzji	Wada ta ma miejsce wówczas, gdy osoba składająca oświadczenie woli z jakichkolwiek powodów znajdowała się w stanie wyłączającym świadome albo swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli, np. z powodu choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego albo innych nawet przemijających zaburzeń czynności psychicznych, wywołanych wysoką gorączką, upojeniem alkoholowym czy wpływem narkotyku. Oświadczenie woli złożone przez osobę, która znajdowała się w stanie wyłączającym świadome albo swobodne powzięcie decyzji, jest nieważne.
Pozorność	Oznacza to, że świadomym zamiarem stron było wywołanie skutków prawnych innych, niż wynikają z ujawnionego oświadczenia woli, bądź też niewywołanie żadnych skutków prawnych. Pozorność oświadczenia woli ma miejsce wówczas, gdy strony umawiają się, że skutki prawne oświadczenia woli będą inne, niż wynika to z jego treści, np. w przypadku darowizny mieszkania strony zawierają pozorną umowę sprzedaży w celu uniknięcia podatku od darowizny. Oświadczenia woli złożone dla pozorów drugiej stronie za jej zgodą są nieważne.
Błąd	Wada ta oznacza brak właściwego wyobrażenia o rzeczywistym stanie rzeczy (np. zakup kopii obrazu jako oryginału) lub mylne wyobrażenie o treści składanego oświadczenia woli. W razie błędu co do treści czynności prawnej można uchylić się od skutków prawnych swojego oświadczenia woli. Jeżeli jednak oświadczenie woli było złożone innej osobie, uchylenie się od jego skutków prawnych dopuszczalne jest tylko wtedy, gdy błąd został wywołany przez tę osobę, chociażby bez jej winy, albo gdy wiedziała ona o błędzie lub mogła z łatwością błąd zauważyć.
Groźba	Polega na tym, że zmusza się kogoś do złożenia oświadczenia woli, stosując wobec niego przymus psychiczny, który wywołuje u niego obawę lub strach. Osoba, która złożyła oświadczenie woli pod wpływem groźby, może uchylić się od skutków prawnych swojego oświadczenia.

Obowiązek naprawienia szkody, czyli odpowiedzialność odszkodowawcza

Podstawową sankcją w prawie cywilnym jest obowiązek naprawienia szkody. **Szkoda** jest to uszczerbek (strata), jakiego osoba poszkodowana doznaje wbrew własnej woli w swoim majątku. Szkoda obejmuje nie tylko rzeczywiście poniesioną stratę, ale również utracone korzyści, jakich mógłby się spodziewać poszkodowany, gdyby nie wyrządzono mu szkody. Szkoda może powstać w wyniku niewykonania bądź nienależytego wykonania umowy lub w wyniku czynów niedozwolonych.

Zwrot bezpodstawnego wzbogacenia się

Kolejną sankcją występującą w prawie cywilnym jest zwrot bezpodstawnego wzbogacenia się. Sankcja ta jest stosowana wtedy, gdy ktoś bez podstawy prawnej uzyskał korzyść majątkową kosztem innej osoby. W takiej sytuacji ten, kto uzyskał korzyść majątkową, ma obowiązek wydania jej w naturze, a gdyby to nie było możliwe, powinien zwrócić jej wartość.

Nieważność czynności prawnej

Sankcja nieważności lub bezskuteczności czynności prawnej powoduje, że czynność prawna nie wywołuje określonych w niej skutków prawnych. Wyróżnia się dwa rodzaje nieważności czynności prawnej: bezwzględna i względna. **Bezwzględna nieważność czynności prawnej** oznacza, że czynność prawna jest nieważna od momentu jej dokonania, a wszystkie świadczenia stron spełnione na podstawie tej czynności prawnej podlegają zwrotowi.

Przykład

Art. 82 k.c.: „Nieważne jest oświadczenie woli złożone przez osobę, która z jakichkolwiek powodów znajdowała się w stanie wyłączającym świadome albo swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli. Dotyczy to w szczególności choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego albo innego, chociażby nawet przemijającego, zaburzenia czynności psychicznych”.

Tak więc jeżeli właściciel samochodu został siłą zmuszony do złożenia podpisu pod umową sprzedaży swojego samochodu, może on wystąpić do sądu o uznanie złożonego przez siebie oświadczenia woli za nieważne.

Względna nieważność czynności prawnej oznacza, że jedna ze stron może w przewidzianym czasie uchylić się od skutków tej czynności prawnej. Do czasu unieważnienia czynność prawna wywołuje wyrażone w niej skutki prawne.

Przykład

Art. 88 k.c.: „Uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia woli, które zostało złożone innej osobie pod wpływem błędu lub groźby, następuje przez oświadczenie złożone tej osobie na piśmie. Uprawnienie do uchylenia się wygasa: w razie błędu – z upływem roku od jego wykrycia, a w razie groźby – z upływem roku od chwili, kiedy stan obawy ustał”.

Tak więc jeżeli ktoś kupił falsyfikat obrazu, będąc przekonany, że jest to oryginał, może on w ciągu roku od momentu, w którym dowiedział się, że jest to falsyfikat, uchylić się od skutków zawartej umowy.

Bezskuteczność czynności prawnej

Bezskuteczność czynności prawnej wstrzymuje skutki czynności prawnej albo do czasu zajścia określonego zdarzenia, albo względem określonych osób. Wyróżnia się dwa rodzaje bezskuteczności czynności prawnej: bezskuteczność zawieszoną i bezskuteczność względną.

Bezskuteczność zawieszona tymczasowo wstrzymuje skutki czynności prawnej do czasu zajścia określonego zdarzenia (np. do czasu wyrażenia zgody przez osobę trzecią).

Przykład

Art. 597 k.c.: „Rzecz, której dotyczy prawo pierwokupu, może być sprzedana osobie trzeciej tylko pod warunkiem, że uprawniony do pierwokupu swego prawa nie wykona”.

Tak więc jeżeli w umowie sprzedaży namalowanego przez siebie obrazu artysta zastrzegł prawo jego pierwokupu, to osoba, która kupiła obraz, będzie mogła go sprzedać innej osobie tylko wtedy, gdy artysta nie skorzysta z przysługującego mu prawa pierwokupu.

Bezskuteczność względna oznacza, że czynność prawna nie wywiera skutków prawnych tylko względem konkretnych osób i tylko wtedy, gdy one tego zażądają.

Przykład

Art. 527 k.c.: „Gdy wskutek czynności prawnej dłużnika dokonanej z pokrzywdzeniem wierzycieli osoba trzecia uzyskała korzyść majątkową, każdy z wierzycieli może żądać uznania tej czynności za bezskuteczną w stosunku do niego, jeżeli dłużnik działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli, a osoba trzecia o tym wiedziała lub przy zachowaniu należytej staranności mogła się dowiedzieć”.

Jan Nowak posiada w banku lokatę w wysokości 100 000 zł, a także ma zobowiązania wobec spółki z o.o. „Ekonomik” w kwocie 100 000 zł. Jeżeli w tej sytuacji przekaze w formie darowizny kwotę 100 000 zł swojemu przyjacielowi, który wie, że ta darowizna jest dokonywana w celu pokrzywdzenia spółki – to spółka może wystąpić do sądu z pozwem o uznanie umowy darowizny za bezskuteczną wobec spółki.

Pozostałe sankcje

Innym rodzajem sankcji jest przyznanie jednej stronie stosunku prawnego **możliwości wygzekwowania przysługującego jej prawa** od drugiej strony.

Przykład

Art. 432 k.c.: „Posiadacz gruntu może zająć cudze zwierzę, które wyrządza szkodę na gruncie, jeżeli zajęcie jest potrzebne do zabezpieczenia roszczenia o naprawienie szkody”.

Jeżeli zasiewy na polu rolnika zostały zniszczone przez stado krów należących do innego rolnika, to właściciel pola może zatrzymać krowy – jeżeli jest to potrzebne do zabezpieczenia roszczeń wobec właściciela krów, powstałych w związku ze zniszczeniem zasiewów.

Sankcją stosowaną w prawie cywilnym jest również **przymusowe rozwiązanie lub przekształcenie stosunku prawnego przez sąd**. Ten rodzaj sankcji jest stosowany w przypadku stosunków prawnych o charakterze trwałym (spółka, dożywocie, darowizna).